

Erdem, N. (2025). Disiplinlerarası ilişkiler bağlamında şiir ve coğrafya: Seyyid Nesîmî'nin Dîvânı'nda coğrafi unsurlar. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 125-138.

DİŞİPLİNLERARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA ŞİİR VE COĞRAFYA: SEYYİD NESİMÎ'NİN DÎVÂNÎ'NDA COĞRAFİ UNSURLAR¹

Nebahat ERDEM*

Öz: Bir edebî eserin meydana getirilmesinde coğrafya çok etkili bir bilim dalıdır. Coğrafya, tıpkı edebiyat ve tarih gibi toplumdan koparılamaz. Türk Edebiyatında şiirlerde yer alan coğrafyalara baktığımızda şairlerin bir sebeple ya orada bulundukları ya da etkileşim içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Nesimî'nin Dîvânı'nda geçen yer isimleri tespit edildi. Divanlarda geçen yer isimlerini tespit etmek, şairin o dönem coğrafyasında nereleri bildiği, nerelerde bulunduğu ya da hangi yer unsurunun şairin tahayyülünde ne şekilde geçtiğini tespit etmek bakımından önem arz etmektedir. Edebiyat ve coğrafya birbiriyle sürekli etkileşim halinde olmuştur. Edebî eserlerde böylelikle coğrafyaya hayat vermişlerdir. Coğrafi unsurların işlevlerini tespit etmek edebî metinlerin de anlaşılmasını mümkün kılacaktır. Bu tür tematik çalışmalar, metnin daha iyi anlaşılması için de gerekmektedir. Şiirlerde yer alan yer adları bazen doğrudan coğrafi işleviyle kullanıldığı gibi bazen de söz sanatlarından, teşbih, tenasüp, telmih gibi anlatım yollarından da yararlanılmıştır. Nesimî'nin şiirlerinde coğrafi kullanımlar hem mekânsal hem dinî-tasavvufî, hem de tarihi ve mitolojik olarak kullanılmaktadır. Bu makalede Seyyid Nesimî'nin şiirlerinde yer alan coğrafi unsurlar ele alınmıştır. Seyyid Nesimî, Türk edebiyatının büyük şairlerinden olup Azerî sahası şairlerindendir. Nesimî'nin şiirlerinde şehir adlarından yola çıkılarak şehirlerle ilgili oluşturulan tasavvurlar incelenmiş ve çalışmamızda Nesimî'nin *Dîvânı*'nda hangi şehir adlarının olduğu, bu şehirlerin şairin hayal dünyasının imge ve metaforlarının kullanım amaçlarının neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, coğrafi yerler, Seyyid Nesimî, dîvân

POETRY AND GEOGRAPHY IN THE CONTEXT OF INTERDISCIPLINARY RELATIONS GEOGRAPHICAL ELEMENTS IN SEYYİD NESİMÎ'S DIVAN

Abstract: Geography is a highly influential field of science in the creation of a literary work. Geography, like literature and history, can not be separated from society. When it is observed at the geographies mentioned in Turkish literature poems, it is visible that poets were either present there for some reason or interacted with those places. In this research, the place names were identified which mentioned in Nesimî's Divan. Identifying the place names in divans was important for determining where the poet knew or visited in the geography of that period or how certain places were represented in the poet's imagination. Literature and geography have constantly interacted with each other. Thus, literary works have given life to geography. Identifying the functions of geographical elements will also make it possible to understand literary texts. Such thematic studies

¹ Bu makale 2019 yılında Niğde'de düzenlenen 1. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi'nde (International Cappadocia Social Science Students Congress) "Seyyid Nesimî'nin Şiirlerinde Coğrafi Unsurlar" başlıklı bildirinin özeti olarak sunulmuş olup bildirinin tam metni tarafımızca gönderilmediğinden yayımlanmamıştır. Bu bildiri ismi "Disiplinlerarası İlişkiler Bağlamında Şiir ve Coğrafya: Seyyid Nesimî'nin Dîvânı'nda Coğrafi Unsurlar" başlığı ile değiştirilmiş olup, genişletilip makale çalışması yapılmıştır.

* Dr. ODTÜ GV Niğde Okulları, n.erdem@outlook.com

ORCID: 0000-0001-8316-2184

are necessary for a better understanding of the text. Place names in poems sometimes used directly with their geographical functions, and sometimes through literary devices such as simile, proportion, and allusion. In Nesîmî's poems, geographical usages are employed both spatially and in religious-mystical, historical, and mythological contexts. This article discusses the geographical elements in the poems of Seyyid Nesîmî. Seyyid Nesîmî is one of the great poets of Turkish literature and belongs to the Azerbaijani school of poets. The perceptions formed regarding cities were examined based on the city names in Nesîmî's poems. In this study, Nesîmî's divan was scanned, and the question of what the purposes of using images and metaphors related to city names in the poets' imaginary worlds were aimed to be answered.

Keywords: Classical Turkish Literature, geographical locations, Seyyid Nesimi, divân

Dîvânlar muhtevası incelendiğinde dinî, tasavvufî, coğrafi, tarihî ve folklorik olarak bizlere çok zengin veriler sunmaktadır. Aynı zamanda dönemin sosyal, siyasal ve ideolojik anlayışını da yansıtmaktadır. Dîvânların içerisinde yer alan coğrafi unsurları ele almak, her bir şiirin haritasını oluşturmak bakımından da önem arz etmektedir.

“Türk şiirinin oldukça geniş bir coğrafyası vardır. Her dönemin de kendisine ait otantik bir coğrafyası ve doğal olarak haritası vardır. Divan, Tanzimat, Servet-i Fünûn, Fecr-i Âti, Milli Edebiyat ve Cumhuriyet dönemlerinin felsefî ve bilgi teorileri esasına dayanan birer şiir haritaları vardır. Bu haritalar dönemin sosyal, siyasal ve ideolojik anlayışını da ortaya koyan haritalardır. Öncelikle bu coğrafyanın divan şiiri çerçevesinde bir haritasının çıkartılması bir zarurettir.” (Aktaş, 2012, s. 3).

Bulundukları dönemde yazılan şiirlerde kullanılan kelimeler o dönemin aynı zamanda şiir ve şair anlayışlarıyla ilgili de bizlere bilgi sunmaktadır. Şiirlerde ele alınan ülke ve şehirler de şiirlerde genellikle meşhur özellikleri ile anılmaktadır.

“Osmanlı Devleti'nin üç kıtada geniş topraklara sahip olması yanında dünyadaki diğer ülkelerle ticarî, siyasî ve kültürel ilişkileri sebebiyle şairler birçok ülke ve şehirden söz ederler. Bu şehirler şiirde genellikle meşhur özellikleriyle birlikte yer alırlar.” (Yeniterzi, 2010, s. 301).

Bu sayede farklı medeniyetlerin etkilerinin edebiyata ne denli yansıdığına da bakma fırsatı sağlanmış olur. Şüphesiz edebiyatın diğer bilim dallarıyla ilişkisi vardır; psikoloji, tarih, coğrafya, felsefe bu bilim dallarından bazılarıdır. Bu bilim dallarından tarih, psikoloji ve felsefe toplumdan nasıl koparılamazsa coğrafya da edebiyattan ve toplumdan koparılamaz.

“Bir bilim dalı olan coğrafya ile edebiyat, sürekli olarak etkileşim ve karşılıklı üretim hâlinde. İnsan hayatının ayrılmaz bir parçası olan coğrafya, edebiyat eserlerine mekân ve içerik sağlamaktadır. Diğer taraftan edebî eserler, kurgulandıkları dünyanın coğrafyasına hayat vermekte, onu biçimlendirmektedir.” (Kufacı, 2019, s. 468).

Edebî eserlerde coğrafyanın çalışılması şairlerin ya da yazarların kullandıkları motiflerin ya da mazmunların daha iyi anlaşılması bakımından da önem arz etmektedir.

“Edebiyat nasıl tarih ve toplumdan koparılamazsa, coğrafya da tarih, toplum ve edebiyattan koparılamaz. Bir milletin tarihi ve edebiyatı ne kadar önemliyse coğrafyası da o kadar önemlidir... Türk edebiyatında Türk Şiir Coğrafyası, Türk Hikâye Coğrafyası ve Türk Roman Coğrafyası gibi tematik çalışmalara ihtiyaç vardır. Edebiyatımızın sahih bir haritasının çıkartılabilmesi için bu tür tematik çalışmalara yönelmek bir zorunluluktur. Türk edebiyatı olarak bilinen ve üzerine tarihler yazılan edebiyatın neşv ü nümâ bulduğu ve yorumlandığı bir coğrafya sanki yoktur. Türk şiiri içerisinde geçen kavimlerin, ülkelerin, kentlerin ve coğrafi unsurların işlevlerinin ve misyonlarının ne olduğu iyice tetkik edilmeden edebî metinlerin yeterince anlaşılması mümkün değildir. Şairler, durup dururken bir deniz veya ırmaktan bahsetmezler. Onları bu tür motifleri/unsurları/mazmunları kullanmaya iten elbette epistemolojik, ontolojik, fenomenolojik ve felsefî nedenler var. Coğrafyayı da bu nedenlere eklemek gerekir.

Elbette ki coğrafyanın karakteristik özellikleri, üretilen edebiyatın cinsiyetini de belirleyecektir.” (Aktaş, 2012, s. 8).

Bu sebeptendir ki bir şairin coğrafya algısı o şair ve şairin eseri hakkında bize birçok bilgi vermektedir. Şairin yaşadığı coğrafya, coğrafyanın kültürel motifleri ve şairin bundan ne kadar etkilendiği gibi hususlar hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Bu çalışma ile Nesimî'nin coğrafya algısı ve coğrafyanın Nesimî üzerine etkisi değerlendirilecektir.

1. Seyyid Nesîmî Dîvânî'nda Coğrafi Unsurlar

“Seyyid İmâdü'd-din Nesîmî, İslâmî Türk edebiyatının büyük şairlerinden olup, divan edebiyatının kuruluş yüzyıllarında yaşamış, bu kuruluşta büyük emeği olmuş, bu edebiyatta kullanılan ‘mazmunları klişeleştirmiş’, daha gençliğinde çeşitli şairlere tesir etmiş, kendisine de nazîreler yazılmış, şiirlerini ‘samimi bir inanç’ ve ‘ lirik bir ifadeyle’ dile getiren, coşkun duygu ve sanat dehasına sahip bir şairimiz olan Nesîmî 15. yy. Âzerî sahası şairlerindendir.” (Çınar, 2009, s. 73). “Kaynaklarda doğum yeri ve tarihi hakkında yeterli bilgi bulunmadığı gibi son dönem çalışmalarında da çelişkili bilgiler vardır.” (Bilgin, 2007, 3-5). “M. Kuluzâde Azerbaycan Edebiyatı Tarihinde 1369/1370’te Şamahı’da doğduğunu, Selman Mümtaz Seyyid İmadü’din Nesîmî adlı eserinde Azerbaycanlı olarak takdim etmektedir. İran kaynakları Şirazlı, Tezkire yazarı Âşık Çelebi ise Diyarbakırlı, İbnü Hacer ise Tebrizli, Tezkireci Latîfi ise Bağdat civarında Nesîm nahiyesinde olduğunu belirtmektedir. Âşık Çelebi’nin “Meşairi’ş suarâ”sına göre Türkmen asıllıdır.” (Ayan, 2002, s. 16-17). Devrin önemli biyografi kaynaklarının onun doğum yeri ile ilgili çok farklı bilgiler vermesi, Nesimî’nin hayatında coğrafi unsurların önemini de arttırmaktadır. “Klasik Türk şiirinin önemli kurucu ve temsilcilerinden olan Nesîmî, tıpkı Yûnus Emre gibi düşüncelerini Türk insanına ulaştırmak için Türkçe şiir söyleyerek hem şuurlu bir şekilde dil tercihini ortaya koymuş hem de Türk dilinin şiir dili hâline gelmesinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Nesimî’nin içerisinde bulunduğu tasavvufî durumun meydana getirdiği vecd, coşku ve lirizm; onun kelimelere yüklediği yeni anlam ve ruhtan dolayı dilinde metaforlaşmanın oluşmasına vesile olmuştur. Şiirlerinden, kendi akidesi olan Hurûfilîği Türkler arasında yaymayı amaç edindiği anlaşılan Nesimî, bunu yapmak için Hurufiliğin dilini Farsçadan Türkçeye aktarmıştır.” (Kartal, 2019, s. 127). Klasik Türk edebiyatında yer adlarının şiirde nasıl ele alındıklarını ve neye hizmet ettiklerini Cem Dilçin (2011, s. 251) şöyle açıklamaktadır:

“Divan şiirinde yer adları, doğrudan coğrafi işleviyle, yani belli bir ülkeyi, şehri, bölgeyi belirtme, anlatma açısından kullanıldığı gibi, teşbih, istiare, telmih, tenasüp, tezat, tevriye, cinas gibi anlatım yollarıyla bir mazmun çerçevesi içerisinde de çok daha sıklıkla ele alınmıştır. Hint, Çin, Hutun, Mısır, Bağdat, Aden, Bedahşan gibi ülke ve şehir adları, şairlerin “cemiyyetli” söz oluşturmak için çok yaygın olarak başvurdukları yer adlarının başında gelmektedir. Divan şairleri arasında örneğin aklık-karalık karşıtlığından yararlanarak Aydın/Tire, Akşehir/Karaman, Akşehir/Karesi, Rum/Şam gibi yer adlarını ve bu türlü ilişkiler içerisindeki benzerlerini sevgilinin “yüzü, gözü, alnı, yanağı” ve “saçı, kaşı, yüzünün tüyleri, beni” için benzetmelik olarak kullanmak çok yaygındır... Edebiyatın kaynağı toplum ve günlük yaşamdır.”

Bu çalışmada da Nesimî Dîvânî'nda geçen coğrafi unsurlar ele alınmıştır. İncelediğimiz divanda Aden, Kerbelâ, Tûr-ı Sînâ, Kûh-ı Tûr, Mısır, Rûn, Habeş, Şâm, Çin ü Maçîn, Sivas, Tokat, Bursa, Bahreyn, Hicâz, Sıfâhân, Hitây, Bedehşan, Kişmîr, Hindistan, Hutun, İran, Bağdâd/Şât, Irâkistân, Dicle, Ceyhun, Aras, Fırat, Kûh-ı Kâf, Turân Dağı, Bahr-ı Umman, Tatar, Bâbil isimleri geçmektedir. Bu çalışmada şiirde yer alan yer adları doğrudan coğrafi işleviyle yani belli bir ülkeyi, şehri, bölgeyi belirtmek amacıyla mı kullanıldığı yoksa teşbih, istiare, telmih gibi anlatım yollarından yararlanarak bir mazmun olarak mı ele alındığı değerlendirilecektir.

Aden: “Güney Arabistan’da Kızıldeniz’e bitişik bir sahil şehridir. Burada eskiden beri inci çıkarılmış. Bugün hala o bölgede inci üretimi yapılmaktadır. Edebiyatta inci ile birlikte kullanılır” (Pala, 1989, s. 20). Şair aşağıdaki beyitte vücudu bir harita olarak düşünmüştür. Mısır, mamur bir ülke ve çeşitli kültürlerin buluşma noktası olduğundan sevgilinin vücudunu da her şeyi içinde toplayan bir yapıya benzetmektedir. İnsan vücudu da tıpkı Mısır gibi çeşitli kültürleri, birikimleri ve nice sırları içinde barındırır. Sevgilinin saçları ise siyahlığı bakımından Şâm’a benzetilmiştir. Horâsan ve Aden şehrinin Bulgâr’la beraber kullanımı ise kelimelerin anlamları ve şiirlerdeki kullanım amaçları göz önünde bulundurulunca, Aden inci üretimi yapılan yer olduğundan edebiyatta inci ile birlikte kullanılır, “Horasan adı ise kelime anlamı olarak “güneşin doğduğu yer” (Soofizadeh, 2023, s. 8), “Bulgar deyimi Türkçeden başka hiçbir dilde izah edilememiştir. Türkçede mânâsı ise açıktır: karışmak, karıştırılmak, karışmış olmak.” (Kafesoğlu, 1983, 92). Böyle bakıldığında ise güneşin doğduğu yer, inci üretilen yer ve karmaşa üçgeni çizilmiştir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin güzelliğini gölgeleyen bir karmaşadan söz edilebilir. Ayrıca sevgilinin vücudu inci ile ilişkilendirilmiştir.

Vücûdun Mısr-ı câmi’dir saçın şâm

Horâsân u Âden Bulgâra benzer (G120/5) ²

Bâbil: “Eski Keldânîlerin merkezi, zamanında dünyanın en mâmur ve en müzeyyen, büyük ve meşhur şehri idi. Bâbil kuyusu ise Bâbil içinde bir derin kuyudur ki Hârût ve Mârût adlı melekler burada mahpuslarmış. Bu kuyuya yaklaşanlara sihir öğretirlermiş.” (Onay, 1992, s. 111) Aşağıdaki beyitte ise şair sevgilinin gözünü Babil sihiri olarak tasavvur etmiştir. Şair, “Şu senin gözün müdür yoksa Bâbil’in sihiri midir?” diyerek Babil büyüsü gibi insanı etkisi altına alan sevgilinin büyüleyici gözlerinden söz etmektedir.

Acep aynın mı şol yâ sihr-i Bâbil

Acep kaşın mı şol yâ tâk-ı mihrâb (G15/5)

Bağdâd/Şât: Şuara tezkirelerinde Bağdat şehri, her zaman değişik unvanlarla tavsif edilmiş, neredeyse yalın hâlde hiç zikredilmemiştir. Tezkirelerde, “Behiştâbâd” ile cennete teşbih edilir. Emin olunan yer anlamına gelen “Dârülemân”, şehrin eski adı olarak bilinen “Dârüsselâm”, Bağdat’ın güzelliklerini ifade etmesi bakımından “Gülşen”, Gülzâr”, büyük şehir anlamına gelen “Mahrûsa” unvanlarının Bağdat için kullanılması söz konusudur (Aydın, 2017, s. 38-39). Eskiden Abbasilerin idare merkezi ve İslâm âleminin başkenti idi.” (Pala, 1989, s. 67). Aşağıdaki beyitte şair, “Bağdat benim, Şat benim ve cihanın halifesi benim” demektedir. Bu dizede tasavvufi düşünce açısından gerçeğin farkına varan, ilahi sırların kaynağını yakaladığına inanan Nesîmî, kendisini düşünceleri bakımından tıpkı Hallac-ı Mansur olarak görmektedir.

Hem benim Bağdâd ile Şât hem halife-i cihân

Hem *enne’l hak* söylerim hem dârının Mansûrüyun (G241/18)

Bahreyn: “Kelime anlamı “iki deniz” olan Bahreyn ile Basra Körfezi ve Hint Okyanusu kastedildiği gibi, Basra Körfezi’nin batı sahiline yakın takımadalar ve bu adaların en büyüğü de bu isimle anılır. Günümüzde Memleketü’l-Bahreyn adıyla anılan emirliğin bulunduğu adalar çevresinde çok eski zamanlardan bu yana inci avcılığı yapılmaktadır. Klasik şiirimizde Aden yanında Bahreyn de incileriyle şöhret kazanmıştır.” (Yeniterzi, 2010, s. 308). Aşağıdaki beyitte “Sevgilinin dişlerinin aksi Nesîmî’nin gözlerine yansıdığından beri Bahreyn denizi incilerle doludur.” İfadesinde incileriyle şöhret kazanan Bahreyn ile sevgilinin inciye benzeyen dişleri arasında bir ilişki kurulmuştur.

Dişlerin aksi Nesîmînin gözüne düşeli

Bahr-ı Bahreyn olmuş ol lü’lü’-i şeh-vâr andadır (G45/8)

² Bu makaledeki beyitler, Ayan 1990’dan alınmıştır.

Bahr-ı Umman: “Şairler Hint Okyanusu’nu kastederler ve Hint Okyanusu’ndan inci çıkarılması, suyunun tuzlu/acı olması timsahları gibi hususlara değinirler.” (Yeniterzi, 2010, s. 302-303). Aşağıdaki dizelerde şair, “Aşk içinde gör ne hayran olmuşum, cisim içinde baştanbaşa bir can olmuşum, ilim içinde umman denizi olmuşum, mekânsızlık hazinesine viran olmuşum” diyerek ilim içinde umman olduğunu belirtmektedir. Umman olmak ifadesinde “Bahr-ı Umman” Umman Denizi yani Hint Okyanusu kastedilmiştir. Okyanus, sonsuzluğun bir simgesidir ve okyanusun derinlikleri sır dolu yerlerdir. Şair, ilim içinde Umman Denizi gibi sonsuz ve sırlarla dolu olduğundan bahsetmektedir.

Aşk içinde gör ne hayrân olmuşum
Cism içinde ser-be-ser cân olmuşum
İlm içinde bahr-ı Ummân olmuşum
Lâ-mekân gencine virân olmuşum (Tyğ217)

Bedehşan: “Afgan Türkistanı olarak da bilinen bölgenin kuzeyinde Amuderya, güneyinde Hindukuş dağları, doğusunda Doğu Türkistan, batısında ise Kunduz ırmağı bulunur.” (Saray, 1992, s. 291). “Edebiyatımızda lâl denilen kırmızı renkli değerli taşın çıktığı yer olarak tanınır. Bu taşın madenden çıktığı zaman renginin soluk olduğuna, ciğer kanına bulanıp güneşte bekletilince parlak kırmızıya dönüştüğüne inanılır. Bu yüzden klasik şiirde genellikle güneş ve kanla birlikte ele alınır.” (Yeniterzi, 2010, s. 308). “Divan şiirinde Bedahşan çoğunlukla lâl taşıyla kırmızı rengin temsilcisi olarak yer alır. Bu doğrultuda sevgilinin yüzü ve yanağı, âşgîn gönlü ve gözyaşları ile şarap, Bedahşan lâli ile renkleri ve parlaklıklarıyla benzerlik ilgisi içerisinde birlikte zikredilmişler, ayrıca şairler Bedahşan lâlinin değerine de gazellerinde atıfta bulunmuşlardır.” (Akçay, 2022, s. 130).

“Dudaklarının aksi Bedehşan lâline hoşluk verir.” Bu dizede dudaklar, Bedehşan lâline benzetilmiştir. Sevgilinin güzelliği değerli taşlardan bile daha güzeldir.

Letâfetten verir aks-ı lebi la’l-i Bedehşâna
Zerâfetten urar ta’ne dişi lü’lü-i lâlâye (G389/2)

Bursa: “Bursa, Osmanlı Devleti’ne başkent olmuş, geçmişten bu yana idarî ve kültürel özellikleri, coğrafi güzellikleriyle dikkat çeken bir şehirdir.” (Yeniterzi, 2010, s. 309). Nesimî, aşağıdaki beyitte sevgilisinin Bursa civarında olmadığını, uzaklarda olduğunu söylemektedir. Beyitte Bursa şehrinin kullanımı ise Nesimî’nin yaşadığı dönemde Osmanlı İmparatorluğunun önemli şehirlerinden biri olması sebebiyle olabilir.

Neylerin ben bunda durup çünkü dil-der andadır
Sanma kim anda dediğim Bursa yalarındadır (G 45/1)

Çin ü Maçîn: “Çin’in güney bölgesine verilen addır. Türkistan’ın doğusunda ve Tarım’ın güney-batısındaki çöllerde ve bunların güneyindeki dağlarda yaşayan bir Türk kabilesine de bu ad verilirdi. Bu bölgeye kabilenin adından dolayı Maçîn denilmiştir. Çoğunlukla Çin kelimesiyle birlikte kullanılır.” (Pala, 1989, s. 320). “Edebiyatta Çin, adeta resim sanatının merkezi olarak işlenir. Çin kelimesiyle birlikte büt, nigâr, nakş, suret vs. resimle ilgili kelimeler sık sık bir araya getirilir. Eskiden Çin ülkesinde Türkler ve özellikle Hıta, Hutun, Maçîn diyarının halkıyla Çiğil güzellerinin de bulunuşu kelimeye geniş kullanım sahası sağlanmıştır. Bu ilişkiden yola çıkılarak sevgilinin misk kokulu saçları anılır. Çünkü misk orada bulunur. Çin kelimesinin “kıvrım, büküm” anlamı da bu ilişkiyi kuvvetlendirir.” (Pala, 1989, s. 118).

Aşağıdaki beyitte sevgili, saltanat tacı başında olan bir periye benzetilmiştir. Bu güzelliğiyle Çin ve Maçîn’i boyun eğdirecek yaşta olduğunu belirtmektedir. Diğer bir beyitte ise sevgilinin güzelliği Çin nakşına benzetilmekte, bu güzelliği anlatmak için ünlü ressam Mani’nin yetersiz kalacağı belirtilmektedir.

Ol perî-peyker ki tâc-ı saltanat başındadır
Çin ü Maçîni müsahhar eylemek yaşındadır (G119/1)

Ey veren gönlünü Çîn nakşına şol sûrete bak
Kudretin sun'ı yazan nakşini Mani ne bilir (G98/7)

Dicle, Şatt, Ceyhun, Aras, Fırat: Aşağıdaki beyitte Şatt, Ceyhun ve Dicle bir arada kullanılmıştır. Şair kendisini büyük bir denize benzetmektedir. Coğrafi olarak kullanılan nehirler, bu aşk denizinde bir damla olarak kalmaktadır. Kullanılan nehirlerden;

Şatt: “Büyük nehir. Kelime, özel isim olarak Bağdad civarında birleşen Dicle ve Fırat nehirlerine verilen Şattu'l Arab tamlamasında kullanılır. Divân şiirinin coğrafyası içinde az da olsa anılır” (Pala, 1989, s. 459), Ceyhun: “Amuderya, Ceyhun. Sovyet Ortaasya'sında 2540 km. uzunluğunda bir ırmak. Pamir dağlarından çıkıp Aral gölüne dökülür. Dîvân edebiyatında âşıkın gözyaşları nehirler gibi akar. Nil, Dicle, Aras, Fırat vs. bu türden nehirlerdir. Ayrıca şâirin gerçek coğrafi nedenlerden bu tür nehirlerden bahsettiği görülür” (Pala, 1989, s. 105), Dicle: “Dicle ırmağı. Âşıkın gözyaşı ırmağa benzer. Bu ırmaklar arasında Dicle de vardır. Ayrıca Bağdad'dan geçtiği için de Dicle nehri sanatlara konu olur.” (Pala, 1989, s. 130). Şair, aşağıdaki beyitte kendisini bir derya olarak görmekte ve bu derya içerisinde bir damla bile olmadığını ifade etmektedir. Aslında şair aşk denizinin büyüklüğünü, kendi varlığının da ne kadar önemsiz olduğunu vurgulamaktadır.

Gör ki beni ne bahrım katre-i aşk içinde
Dicle vü Şatt u Ceyhûn Aras u hem Fırâtım (G260/11)

Habeş: “Afrika'nın doğusunda ve Yemen'in karşı kıyısında bulunan Habeşistan ülkesi ve burada yaşayan halk. Habeşliler siyâhî renkte olurlar. Divân şiirinde hem coğrafi hem de esir ve köle oluşları nedeniyle anılmışlardır. Ancak daha önemlisi gecenin rengi, sevgilinin kara renkli zülfü ve beni, Habeş olarak nitelenir. Yine bunun karşısı olarak da Rûm (Anadolu ve halkı) yüz; gündüz ve aydınlık özellikleriyle Habeş'e alternatif olur.” (Pala, 1989, s. 197). Aşağıdaki beyitte sevgilinin Rûm'a benzeyen yanağının üstündeki saç ve beni siyahlığı bakımından Çîn, Maçin ve Habeş'e benzetilmiştir. İkinci beyitte ise yine sevgilinin beni Habeş çerisine zülfü ise Tatar askerine benzetilmiştir. Rûm, gündüz ve aydınlık özellikleriyle beyitte yanak ile ilişkilendirilmiştir. Habeş ise yine renk bakımından sevgilinin beni ile ilişkilendirilmiştir. Nesimî, çeşitli coğrafi yer adlarını kullanarak sevgilinin güzellik unsurlarını betimlemiştir. Sevgilinin güzelliğinin evrensel boyutta ve eşsiz olduğu anlaşılmaktadır.

Çîn ü Mâçîn ü Habeş ruhsâre-i Rum üstüne
Yaşamış Zengî saçın hayl-i hayâli bendedir (G50/6)

Hâlin Habeş çerisini çekmiş Rûm iline
Zülfün Tâtara başladı hüsnün sipâhını (G436/4)

Hıtây: “Çîn Halk Cumhuriyeti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin güneybatısında bir ildir. Hatâ kelimesinin “yanlış” anlamı ile tevriye veya îhâm-ı tenâsübe imkân veren şehir miski ile meşhurdur. Divan şiirinde sevgilinin saç veya benleri ile çoğu kez siyah renkle birlikte misk/müşg, nâfe, bağır, ciğer, hûn, âhû, gazâl, Çîn, Tâtâr ve Türk-i Hatâ gibi unsurlarla bir arada kullanılır.” (Yeniterzi, 2010, s. 313). Aşağıdaki beyitte “Sabah rüzgârı saçlarından utandı çünkü saçının kıvrımının kokusu meğerki silsilesiyle Hıtây'a düşmüştür” denilmektedir. Divân şiirinde güzel kokulu saçlar genellikle miski ile meşhur olan Hıtây ile birlikte kullanılır. Saçlarının kokusunun sabah rüzgârını utandıracak ve kıskandıracak kadar güzel olduğu ifade edilmektedir. Coğrafi yer adları meşhur özellikleriyle beraber kullanılarak sevgilinin saçlarının güzelliği ve etkileyciliği vurgulanmaktadır.

Sabâ saçından utandı ki nafe-i Çîndir
Meger ki silsilesinden Hıtây'a düşer (G77/4)

Hicâz ve Sıfâhân: “Arap yarımadasında Mekke ile Medine'nin bulunduğu bölge. Edebiyatta sevgilinin bulunduğu yer ve onun mahallesi Hicaz'a benzetilirdi. Çünkü âşıkın Kâ'besi sevgilinin mahallesi olarak düşünülmüştür. Âşık orayı tavaf eder. Vuslatın bazen Hicaz olduğu görülür. Bu bölgedeki haramîler ise ayrılık acısı olup âşıkı yağmalarlar.” (Pala, 1989, s.

228). “Safevilerin başkenti olan İsfahan, bugün İran sınırları içinde kalır. Rivâyete göre Gâve bu şehirdendir. İran'ın ordugâhı olarak bilinen İsfahan çok süslü ve mamur olduğu için şehir güzelliğini temsil eder. Sürmenin İsfahan'da imal edilişi nedeniyle de anılan şehir, bazen coğrafi bir bölge olarak İstanbul ile mukayeselere konu olur.” (Pala, 1989, s. 246). Aşağıdaki beyitte ise şair makamları karşılaştırmakta Hicaz ve Sıfâhan makamının Hüseyinî'ye göre daha boş olduğunu söylemektedir. “Musiki makamlarının bir kısmının yer adlarından alındığı bilinmektedir. Misalen hicaz, ırak, ısfahan ve nişabur makamları bu şekildedir. Musiki makamları, şiir dilinde tevriye ve ihâm gibi edebi sanatlar için uygun ıstılahlardır.” (Bilgin, 2020, s. 522). Bir başka şekilde deyişle doğru yolun Hüseyin'in yolu olduğu vurgulanmış olabilir.

Muhâlif râst ger olsa Hüseyinî

Hicâz ile Sıfâhân bî-nevâdır (G56/15)

Hindistan: “Umman deniziyle Bengal körfezi arasında, kuzeyde Himalaya sıradağlarından güneyde Hint Okyanusu'na doğru giderek daralan bir üçgen biçiminde uzanır. Çok hareketli, çok önemli deniz, kara, hava yolları üzerinde yer alan Hindistan aynı zamanda bütün dünyanın toprakları en geniş (dünyada yedinci) ve en kalabalık (Çin'den sonra ikinci) ülkelerinden biridir.” (Erinç, 1998, s. 69). “Divân şiirinde Hindistan, başta uzaklığı, esrarengizliği, havası, bağ-bahçesi, baharatı vs. olmak üzere çok sözü edilen memleketlerden biridir. Hz. Adem cennetten çıkarılınca Hindistan'da Serendip adasına inmiştir. Hindistan'da yakut çıkarılır. Yine anberde Hind denizlerinde yaşayan bir çeşit adabalığından elde edilir. İncileriyle de meşhur olan Hindistan'da tavus ve papağan çok olurmuş. Rûm (Anadolu) ülkesi beyaz tenli insanların memleketi olduğu için siyah ırka mensup insanların yaşadığı Hindistan ile tezat teşkil eder. Bunun için biri beyazlığın, diğeri siyahlığın timsalidir. Köle ticaretine elverişli bir ülke olduğu için yine siyâhî köleler ile birlikte kullanılır.” (Pala, 1989, s. 231). Dudakların Mısır'dan vergi aldığı için benin Hindistan'a haber gönderdi. Sevgilinin dudakları Mısır'dan güzelliklerden bir parça almış ve bunun haberi Hindistan'a kadar ulaşmıştır. Sevgilinin haberinin Hindistan'a kadar gitmiş olması sevgilinin güzelliğinin evrensel olduğunu ifade etmektedir. Şair bu güzelliği anlatmak için ise coğrafi yer adlarını kullanmıştır. Sevgilinin beni ise genellikle siyahîlerden oluşan Hindistan coğrafyasıyla ilişkilendirilmektedir.

Mısırdan leblerin bağ aldığı için

Haber gönderdi Hindistâna hâlin (G223/5)

Huten: “Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin güneybatısında bir ildir. Hatâ kelimesinin “yanlış” anlamı ile tevriye veya ihâm-ı tenâsüne imkân veren şehir miski ile meşhurdur. Divan şiirinde sevgilinin saçı veya benleri ile çoğu kez siyah renkle birlikte misk/müşg, nâfe, bağır, ciğer, hûn, âhû, gazâl, Çin, Tâtâr ve Türk-i Hatâ gibi unsurlarla bir arada kullanılır. Misk ceylanın beslenmesine yönelik bir telakki ile benefşe ve sünbül, göbeğindeki karalık nedeniyle de lâleden de söz edilir.” (Yeniterzi, 2010, s. 313). Hem Hıtay'ım hem Hutem hem Tatar nafesiyim. Çin, Maçin ve Moğol-Çin'in güzel hükümdarıyım. Şair burada kendisini geniş coğrafi alanların hükümdarı olarak tanımlar.

Hem Hıtâyım hem Hutem hem nâfe-i Tatarıyım

Çin ü Maçin ü Moğol- Çin hem güzel Fağfuruyum (G241/16)

Horasan: “Horasan adı kelime anlamı olarak “güneşin doğduğu yer” veya “doğu bölgesi” anlamına gelmektedir. Coğrafya olarak geniş ve verimli topraklara sahip olmakla birlikte önemli sınırları kapsamakta olan Horasan, farklı ırk ve inançları da içerisinde barındıran topluluklara sahipti.” (Soofizadeh, 2023, s. 8). Aşağıdaki beyitte Horasan şahının Kabe'sini tavaf etmenin en büyük haclardan olduğu belirtilmektedir. Tavaf kelimesi, bir yeri ziyaret amacıyla dolaşmak anlamına gelmektedir. Horasan, önemli âlimlerin olduğu bir şehirdir. Şair, bir Horasan şahının kabesini ziyaret etmeyi hac ibadeti ile eş değerde görmektedir. Bu hususta ise Hz. Ali'den yardım istemektedir.

Bir tavâf-ı ka'be-i şâh-ı Horasan eyle bil

Hacc-ı Ekber hac yazıldı yâ Alî senden meded (G38/10)

İrâkistân: “Irak, Dicle nehri ile aşağı Basra’ya kadar olan bölge olup Şat ırmağının iki tarafına denir. Irâk-ı Arap ve Irâk-ı Acem olarak ikiye ayrılır. Bu günkü Irak topraklarının bulunduğu bölgedir.” (Pala, 1989, s. 246). “Türk musikisinin en eski makamlarından birinin adı da Irâk’tır. Tevriye veya ihâm-ı tenâsüple ele alınır.” (Yeniterzi, 2010, s. 316). Şairin çıkmış olduğu manevi yolculukta, Irak’ı baştan sona gezdiğini fakat Allah’a inanan bir kişi bile görmediğini ifade etmektedir. Gittiği yerlerde manevi bir derinlikle karşılaşmamaktadır. Mısır âşıkıyım, Bağdat’ın arzusuyla velî olmuşum diyerek kültürel zenginliklerle dolu Bağdat’ı ve Mısır’ı yüceltmektedir.

Tâ Irâkistânı gezdim bir müvahhîd görmedim

Âşık-ı Mısırım velî müştâk-ı Bagdâd olmuşum (G247/5)

İran: “İran geniş yüzölçümü ve kalabalık nüfusu ile dikkat çeker. 1979’da şahlık rejimine son verildikten sonra kurulan İran İslâm Cumhuriyeti’nde nüfusu milyonu geçen diğer büyük şehirler ise Meşhed, İsfahan ve Tebriz’dir.” (Hourcade, 2020, s. 392). Şair, “İran toprağıyım, Tufan mülküyüm, Hint mülküyüm, Sind’in mülküyüm, Şam’ın mülküyüm, Kayser mülkünün Rûmuyum, tekfuruyum” diyerek kendisini hem belirttiği coğrafi yerler olarak hem de bu mülklerin temsilcisi olarak görmektedir. Bu belirtilen coğrafi yerlerin aslında kendisinde var olduğunu ifade etmektedir. Belirtilen her bir yer ismi gerek din merkezi olmalarıyla gerek ticaret ve kültürel olması bakımından önem arz etmektedir.

Mülk-i İran mülk-i Tûfan mülk-i Hind ü mülk-i Sind

Mülk-i Şamım mülk-i Kayser Rûmuyum Tekfuruyum (G241/17)

Kerbelâ: “Irak’ta Bağdat’ın güneybatısında bulunan bir şehirdir. Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyte mensup çok sayıda kişi bu mekânda şehit edildiği için büyük önem arz eden Kerbelâ, çöl bir alandır.” (Kalyon vd., 2016, s. 66). İncelediğimiz şiirde de Hz. Hüseyin ile ilgili olan beyitlerde görüldüğü örneklerine rastlanmaktadır. O en güzel sultan Hasan’dır. Bu huy güzelliği Hüseyin’dir. O aşkın zehriyle şehit olan bu Kerbela şehididir. Diğer beyitte ise, Kerbela’da o şehzadeye çok belalar geçtiğinden o belanın aşkına başını oynatmasını, canlanmasını istemektedir.

Ol şeh-i ahsen Hasandır bu şeh-i hulk-ı Hüseyin

Ol şehîd zehr-i aşk u bu şehîd-i Kerbelâ (G6/19)

Kerbelâda çok belâlar geçti ol şeh-zâdeye

Sen dahî oynat başını ol belânın aşkına (G387/4)

Kişmîr: “Himalaya eteklerinde kuzey-batı istikametinde bir bölge olup tarihin çeşitli dönemlerinde burada şehirler, devletler, idareler kurulmuştur. Divân edebiyatının coğrafyası içinde çeşitli yönlerden ele alınır.” (Pala, 1989, s. 291-292). Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin kıvrımlı saçlarının büyüleyiciliği karşısında sevdaya düştüğünü ifade etmektedir. Çin, ticaret yolları ile bilinmektedir. Aşağıdaki beyitte de “Membayet ve Kişmirimiz, biz Çin’in tüccarıyız.” denilmektedir.

Şol sünbül-i pür-çîn için sevdâya düştük câz ile

Tüccârıyız Çîn’in biz uş Membâyet ü Kişmîrimiz (G193/7)

Kûh-ı Kâf: “Mitolojik kültürde birçok dağ çeşitli özellikleri ile kendine yer bulmaktadır. Özellikle yeryüzü ile uhrevî âlemi birbirine bağladığına inanılan Kâf Dağı” (Güler, 2023, s. 46). “Bazı rivayetlerde somut gerçekliği, coğrafi varlığı olan bir dağ, bazılarında soyut, mistik bir sembol olarak kabul edilmektedir; ancak genel eğilim, dağın coğrafi olarak mevcut olduğu ve dünyayı kuşattığı şeklindedir... Bu dağın tepesinde köşke benzeyen bir yuvada yaşadığına inanılan Arapların “anka”, İranlıların “sîmurg”, Türklerin zümrüdüanka” diye adlandırdıkları kuşun aynı zamanda insanlar gibi düşünüp konuştuğu, çok geniş bilgi ve hünerlere sahip olduğu, kendisine başvuran hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yaptığı ileri sürülmektedir.” (Demirci, 2001, s. 144-145). Kaf dağı yeryüzü ve uhrevî

âlemi birbirine bağladığı düşünülen bir yerdir. Ulaşılması zordur. Şair, “Ben Kaf dağında Simurgu görmüşüm. Simurg hakikattir sen ise Kaf dağısın. Simurg’u bilmeyen Kaf dağı nedir der. Simurg’u görmeyen Kaf dağını nerden bilsin.” denilmektedir. Kuş, çok geniş bilgiye ve hünerlere sahiptir. Simurg hakikati temsilen kullanılırken Kaf dağı da bu bilgiye ve hakikate ulaşmanın zorluğunu ifade etmektedir.

Görmüşüm Sîmurgı ben der-kûh-ı Kâf
Hak durur Sîmurgı u sensin kûh-ı Kaf
Bilmeyen Sîmurg nedir der kûh-ı Kâf
Görmeyen Sîmurgı ender kûh-ı Kâf (Tyğ 136)

Kûh-ı Tûr: “Tûr-i Sînâ’nın klasik Türk şiirinde tasavvufi açıdan ele alınışı tecelli kavramı esasına dayalıdır ve tecellinin kâinat ve insandaki yansımaları, tecelliye ulaşma yolları ve ulaşıldığı takdirde ortaya çıkan hâllerin anlatımı şeklindedir. Bu anlatımlarda Tûr-i Sînâ, genellikle benzetme ve kıyaslamamalar içerisinde bir timsal olarak bulunur. İnsan-ı kâmil ve âşıklar ile bunların gönül ve vücutları ya ona benzetilir ya da onunla kıyaslanır. Tecelliye bağlı olarak ortaya çıkan hâller ise onun sarsılıp, parçalanması örneğinde dile getirilir.” (Eren, 2018, s. 200). Nesîmî gönlünü tecelli nuruna cismine ise bu tecellinin indiği Tûr dağına benzetmiştir. Canının ise bu güzelliğe karşı Musa gibi sarhoş olduğunu belirtmektedir.

Gönlümüz nûr-ı tecelli cismimizdir kûh-ı Tûr
Cânımız dîdâra karşı oldu Mûsî-vâr mest (G22/29)

Mısır: “Mısır klasik şiirimizde adı çok geçen ülkelerden biridir. Genellikle kelimenin, “ülke, memleket” anlamındaki sözlük karşılığı ile tevriye yapılarak ya da Hz. Yusuf ve Züleyha’nın hikâyesi konu edilerek ele alınır.” (Yeniterzi, 2010, s. 322). Şair yıldızının Mısır ve Şam’da bulunan yıldızlar topluluğuna benzediğini ifade etmektedir. Şair burada sevgilinin güzelliğini kozmik unsurlarla anlatmaktadır.

Benim ahter Mısır u Şâm içinde
Kevâkib turası tûmâra benzer (G120/6)

Rûm: “Eskiden Doğu Roma imparatorluğu Anadolu’yu da içine aldığı için Anadolu’ya Rum, Anadolulara da Rûmî denilirdi. Burada yaşayan insanlar beyaz ırktan ve güzel oldukları için şiirlerde çok zaman Habeş, Zenci ve Zengibâ ile karşılaştırılır ve tezat sanatı yapılırdı. Gündüz, Rûm ise; gece, Habeşli veya Zencî olurdu. Türk ile Hind de böyledir. Divân şiirinde sevgilinin yüzü için kullanılır. Bu yüz, gece renkli saçlar ile çevrilmiştir.” (Pala, 1989, s. 413). Aşağıdaki beyitte zafer, bayrak dikilmesi ile ifade edilmiştir. Rûm ve Habeş’in bu beyitte bir arada kullanılması ise zaferin geniş bir coğrafyada gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Nusretin Rûm evinde dikti alem
Küfrü mahv eyleye Habeşte guzât (G31/26)

Sivas, Tokat: Osmanlılar 1398’de Tokat’ı ele geçirmişlerdir... 1455 tarihli *Tahrir Defteri* Tokat’ı vilâyet diye niteler. Bu devirde vilâyet kelimesi “sancak” anlamına gelmektedir. Zira Tokat vilâyeti Sivas, Çorum ve Tokat’ı içine alan çok geniş bir idarî bölgeyi kapsamaktaydı (Açıkel, 2012, s. 222). Bu kasidenin benzerinin Tokat ve Sivas bölgesinde görülmediği ifade edilmiştir. Şairin bu şehirleri seçmekteki amacı ise eserin benzersizliğinin bu coğrafyalarda dahil her yerde kabul edildiğini ifade etmek için olabilir.

Görmedi bu kasidenin mislin
Hadd-ı Sivâs ü hıttâ-i Tokat (G31/33)

Şâm: “Şam şehri, kelimenin Farsçası “akşam” anlamına gelir. Bu nedenle çok zaman tevriyeli kullanılır. Hatta Mısır, Bağdad, Rûm gibi kelimelerle de tenasüp yapılır. Sevgilinin saçı ile Şâm çok zaman birlikte bulunur. Mehdî Şâm’da ortaya çıkacaktır. Şâm’ın şişesi, zırhı ve gülsuyu da ünlüdür. Kelimenin gece anlamıyla ilgili olarak “Şâm-ı garîbân (gariplerin akşamı)” tamlaması kullanılır. Birisinin öldüğü günün akşamına şâm-ı garibân denildiği gibi Hz. Hüseyin’in şehid edilip Ehlibeyt’in Yezîd askerine esir düştüğü geceye de bu ad verilir.” (Pala, 1989, s. 458). Aşağıdaki beyitte Rûm ve Şam mülkü başına sadaka, Çin ve Maçin ise

tenine zekât olsun denilmektedir. Beyitte kullanılan yer adlarından Rum ve Şam sevgilinin başına sadaka; Çin ve Maçın ise, tenine zekat olarak yeter denilerek sevgilinin güzelliği bu şehirlerle kıyaslanmıştır.

Rûm u Şâm mülkü başına sadaka

Çin ü Maçın ola tenine zekât (G31/20)

Tatar: “Klasik Türk şiirinde Türklerle Tatarlar kastedilir ve yağmacı, zalim, kavgacı, cesur, sarhoş, usta avcı, at binici ve ok atıcı gibi özelliklerle ele alınır. Tatar veya Türkler güzelleriyle meşhurdur ve çoğu zaman Türk adı güzel anlamında sıfat olarak kullanılmıştır. Tatar ülkesi ile Doğu Türkistan kastedilir ve misk, âhû, nâfe, bûy gibi unsurlarla birlikte kullanılır.” (Yeniterzi, 2010, s. 328). Aşağıdaki beyitte şair sevgilinin beninin Habeş çerisini Rum iline çektiğini, saçlarının güzellik sipahını Tatar’a başladığını söyleyerek sevgilinin savaş başlatacak kadar güzel olduğunu belirtmektedir. Diğer bir beyitte ise sevgilinin kavlı ü kararının olmadığı, sözlerinin hepsinin yalan olduğu, sözünün ve değerinin olmadığı, saçlarının kıvrımını anlatmamasını çünkü Tatar miskininin değerinin olmadığını ifade etmektedir. Tatar kelimesi “misk” kelimesi ile birlikte kullanılarak sevgilinin saçının kıvrımına işaret etmektedir.

Hâlin Habeş çerisini çekmiş Rûm iline

Zülfün Tâtara başladı hüsnün sipâhını (G436/4)

Ey dediğin cümle yalan kavlı ü karârın yok imiş

Çin haberin söyleme çün müşk-i Tatarın yok imiş (G208/1)

Tûr-ı Sînâ: “Dağ. Sina çölünde bir dağın özel adı olup Tûr-ı Sînâ veya Tûr dağı olarak bilinir. Musâ peygamber, kendine inananlar ile Mısır’dan çıkıp giderken Allah’ın davetiyle bu dağa çıkıp orada Allah ile konuşmuştur. Bu yüzden “Kelim” sıfatını almıştır. Yine bu dağda Allah’ı görmek isteğinde bulunur ve Allah dağa tecelli edince dağ paramparça olur. Hakkındaki bu inanışlar ile divan şiirimizde çok anılır. Tasavvufta Tûr dağı, insanın maddi yapısını temsil eder. Nitekim bu maddi yapı, Allah’ın tecellisi ile yok olur. Bunun için önce varlığı yok etmek gerekir.” (Pala, 1989, s. 500). Aşağıdaki dizelerde “Nesimî, Tur Dağında ayeti bulduğunda Musa’nın levhasını yâre gösterdiğinde “gerçekten şaşırtıcı bir şey bu” dediğini belirterek Tûr dağındaki tecelliye telmih yapılmıştır. Ayrıca ikinci beyitte ise Musa’nın güzelliği Tûr-ı Sînâ’dan dolayı yed-i beyzâ mucizesine telmih yapılmıştır.

Çün Nesimî Tûr-ı Sînâda buluptur âyetin

Yâre kıldı levh-ı Mûsâ *innehu şey’ün acîb* (G12/9)

Yed-i beyzâ imiş hüsnün ki Mûsâdır ana mahrem

Te’âlâ şânühü ekber bu neçe Tûr-ı Sînâdır (G117/10)

Sonuç

İncelediğimiz metinlerde geçen ülke veya şehirlerle ilgili çalışmamızın sonucunda ortaya çıkan malzeme oldukça zengin ve çeşitlidir. İncelediğimiz metinlerde coğrafi unsurlar olarak daha çok ülke isimleri, şehir, nehir, deniz ve dağ isimleri kullanılmıştır. Dîvânda *Aden*, *Kerbela*, *Tûr-ı Sînâ*, *Kûh-ı Tûr*, *Mısır*, *Rûn*, *Habeş*, *Şâm*, *Çin ü Maçın*, *Sivas*, *Tokat*, *Bursa*, *Bahreyn*, *Hicâz*, *Sıfâhân*, *Hutây*, *Bedehşan*, *Kişmîr*, *Hindistan*, *Huten*, *İran*, *Bağdâd/Şât*, *Irâkistân*, *Dicle*, *Ceyhun*, *Aras*, *Fırat*, *Kûh-ı Kâf*, *Bahr-ı Umman*, *Tatar*, *Bâbil* isimleri geçmektedir.

Seyyid Nesimî divânında mekânlar meşhur özellikleri ile birlikte ve zaman zaman da kültürel kimlikleriyle birlikte şiire konu olmuştur. Bunlardan Kerbelâ, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi ve huy güzelliği dolayısıyla anılmaktadır. Tûr-ı Sînâ, tecelli ile ilgili konularda ele alınır. Allah’ın Tûr-ı Sînâ’da, Hz. Musa’ya tecelli etmesi ve bundan dolayı yed-i beyzâ mucizesine telmih amaçlı kullanılmıştır. Kûh-ı Tûr ise Nesimî, gönlünü tecelli nuruna, cismine ise bu tecellinin indiği Tûr’a benzeterek kendini Musa gibi sarhoş görmektedir. Mısır,

hem bir ülke adı hem de şairin kaderini belirleyen yıldız kümesinin orada olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Rûm kelimesi incelenen şiirlerde daha çok övülen kişinin yanağı ve soy anlamında kullanılmaktadır. Habeş kelimesi ile sevgilinin güzellik unsurlarından olan ve siyahlığı ile anılan saç ve beni benzetme unsuru olarak kullanılır. Şâm'ın hem şehir hem de akşam anlamında tevriyeli olarak kullanıldığı görülmektedir. Genellikle sevgilinin siyah saçları için kullanılır. Çin ve Maçın hem bir coğrafi unsur hem de resim ve nakş sanatı ile ünlü olan Mani'nin Çinli olması dolayısıyla şiire konu olmuştur. Horasan, divân şiir coğrafyasında önemli bir yerdir. Anadolu'ya yapılan göçler bakımından önemli olan Horasan ve onun şahının Kabe'yi tavaf etmesinin en büyük haclardan kabul edildiği ifade edilmektedir. Bursa ise şiirde şairin sevgilisinin Bursa'dan uzakta olduğu bir mekân olarak tasvir edilmektedir. Bahreyn, en değerli incilerin bulunduğu yer olarak şiire konu edilmiştir. Hicaz ve Sıfahan ise müzik makamları olarak şiire konu edilmiş, Hüseyinî ve rast makamları ile karşılaştırılmıştır. Miski ile meşhur olan Hıta ise, sevgilinin saç ile birlikte kullanılır. Sevgilinin saçlarının kokusu ile ilişkilendirilir. Ayrıca farklı beyitlerde Hıta, hata kelimesiyle kelime oyunları yapılır. Bedehşan, la'l denilen kırmızı renkli değerli taşın çıktığı yer olarak bilinmektedir. Sevgilinin dudağı kırmızılık ve değeri bakımından Bedehşan lâlîne benzetilir. Kışmir, incelediğimiz beyitte ırk olarak geçmektedir. Hindistan, incelenen beyitte hem uzak bir mekân hem de sevgilinin güzellik unsurlarından olan ben, Hindistan coğrafyasıyla ilişkilendirilir. Hutun, hem misk hem de siyah renkle ilişkilendirilerek saç ve benle birlikte kullanılır. İran, incelediğimiz şiirde Hint, Şam, Rum ve Kayser mülkü gibi bir mülk olarak görülmektedir. Şair, kendisini Bağdat ve Şat'ın halifesi aynı zamanda cihanın halifesi olarak görmektedir. Irâkistân, şiirde vahdete ermiş kimsenin görülmediği yer olarak ifade edilerek Mısır ve Bağdat'la kıyaslanmıştır. Şair, aşk damlası içinde kendisini bir derya olarak görerek kendisini Dicle, Şat, Ceyhun, Aras ve Fırat olarak nitelemektedir. Kûh-ı Kâf, dağın tepesinde köşke benzeyen bir yuvada yaşadığına inanılan “anka”, “sîmurg”, “zümrüdüanka” diye adlandırılan kuş ile birlikte kullanılır. İncelediğimiz şiirde ise Simurg hakikat olarak görülmekte ve Kaf dağında bulunduğu belirtilmektedir. Bahr-ı Umman, Hint okyanusu anlamına gelmekte Nesimî şiirlerinde ilim ve aşk içinde kendisinin Umman denizi gibi olduğunu belirtmektedir. Tatar, incelenen şiirde hem sevgilinin güzellik unsuru olarak öldürücü olması bakımından saçları ile ilişkilendirilmiş hem de Tatar miski ile birlikte kullanılmıştır. Bâbil, Hârut ve Mârut ile birlikte büyücülük ile ilgili konularda kullanılır. İncelediğimiz şiirde sevgilinin yüzünün güzelliği Babil'deki sihir ile, kaşı ise mihraptaki kemer ile ilişkilendirilmektedir.

Kısaca bu çalışma, Nesimî'nin coğrafya algısını bu coğrafyaya hangi anlamlar yüklediğini bize göstermesi bakımından önemli addedilebilir. Nesimî'nin şiirlerinde coğrafyanın kullanımı sadece mekânsal değil; dinî, tasavvufî, tarihî, folklorik, mitolojik bazen de mecazi özellikler taşımaktadır. Edebiyatın diğer bilim dallarından biri olan coğrafya, Nesimî Dîvânı'nda kullanılan yer adları bağlamında ele alınmış, yer adlarının da şiirlerde meşhur özellikler ile kullanılıp anlatımı zenginleştirmiştir. Nesimî tarafından yukarıda işlenen coğrafi unsurlar, divan şiiri geleneği açısından daha sonraki yüzyıllarda yetişen şairlere de modellik ettiği söylenebilir.

Kaynakça

- Açıkel, A. (2012). Tokat. *TDV İslam ansiklopedisi*. C. 41, 219-223.
- Akçay, Ü. (2022). Şiirin “Lal” rengi: Bedahşan. *International Journal of Language Academy*, Volume 10/3 September 2022, 127-149.
- Aktaş, H. (2012). Disiplinlerarası ilişkiler bağlamında şiir ve coğrafya. *Studies of the Ottoman Domain*, Cilt 2, Sayı 3, Ağustos 2012.
- Ayan, H. (2002). *Nesimi hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve Türkçe divanının tenkitli metni I-II*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Aydın, A. (Güz/2017). Şair tezkirelerine göre Osmanlının unvanlı şehirleri. *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, 8 (3), 35-56.
- Ayan, H. (1990). Nesimî Divanı, Akçağ Yay., Ankara.
- Bilgin, A. A (2007). Nesimî. *TDV İslam ansiklopedisi*. C. 33, 3-5.
- Bilgin, E. (2020). Divan şiirinde geçen musiki ıstılahlarına dair genel bir tasnif denemesi. *TUDED* 60(2), 517-537.
- Çınar, B. (2009). Eserleriyle Prof. Dr. Hüseyin Ayan: Seyyid Nesimî Divanı. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S. 39.
- Çınar, B. (2021). Seyyid Nesimî'nin şiirlerinde Hallâc-ı Mansur Algısı. *Muğla Üniversitesi Prof. Dr. Pervin Çapan Armağanı* (210-217). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları. (<http://acikerisim.mu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12809/9688>).
- Demirci, K. (2001). Kafkağı. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 24. 144-145.
- Dilçin, C. (2011). Divan şiirinde çağrışım ögesi olarak yer adları. *Divan şiiri ve şairleri üzerine incelemeler*. Kabalcı Yayınevi.
- Eren, A. (2018). Klasik Türk şiirinde tasavvufî açıdan Tûr-ı Sînâ. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel sayı 4 (Ağustos), 197-210.
- Erinç, S. (1998). Hindistan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.18, 69.
- Güler, M. (2023). Dağ kültü ve divan şiirinde mitolojik dağlar. *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, 3(1), 45-59.
- Hourcade, B. (2020). İran. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, 392-394.
- Kalyon, F. -Kalyon, A. (2016). Ravzatü'l-Eş'âr'dan hareketle ehl-i beyt ve kerbelâ içerikli manzum metinler için bir inceleme önerisi. *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 2, Issue: 4, Autumn 2016, 59-80.
- Kafesoğlu, İ. (1983). Tuna Bulgarlarının tarih ve kültürüne kısa bir bakış. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1-92.
- Kartal, A. (2019). *Nesimî'nin Arapça şiirleri (Nesimî kitabı)*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası.
- Kufacı, O. (2019). Coğrafyanın Bâkî Dîvânı'na aksi: Şehir adları. *Ekev Akademi Dergisi*, S. 78.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Cilt I-II. Akçağ Yayınları.
- Onay, A. T. (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Haz. C. Kurnaz). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Saray, M. (1992). Bedehşan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.5, 291-292.
- Sertkaya, M. (2006). *Nesimî Dîvânı: anlam çerçevesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]*. Gaziantep Üniversitesi.
- Soofizadeh, A. (2023). Selçuklu devleti döneminde Horasan'ın önemi. *DTCF Dergisi*, 63.1 (2023), 1-25.
- Yeniterzi, E. (2010). Klasik Türk şiirinde ülke ve şehirlerin meşhur özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume: 3, Issue: 15 Klâsik Türk edebiyatının kaynakları özel sayısı - (Prof. Dr. Turgut KARABEY armağanı), 301-334.

Extended Summary

When the content of the dîvâns is examined in terms of their religious and mystical, geographical and historical, as well as folkloric elements, they provide us with rich data. The words used in the poems contained in the dîvâns of the respective periods provide us with information not only about the religious, mystical, geographical, historical, and folkloric aspects but also about the poetry and poetical understandings of that era. Thus, we can have the opportunity to examine both how the influences of different civilizations are reflected in literature and how these words shape the poet's understanding of poetry. In this way, we can provide an opportunity to examine how geography has been utilized when creating a literary work and in what contexts these geographical terms have been used for the poet.

Geography, like literature and history, cannot be separated from society. Geography is an influential discipline in the creation of a literary work. Geography is the terminological accumulation and preparation of individuals. When we look at the geographical locations mentioned in the poems in Turkish Literature, it is understood that the poets were either present there or were in interaction with those places for some reason. The

purpose of this research is to identify the place names mentioned in Nesimi's Dîvân. Identifying the place names mentioned in dîvâns is important in terms of determining which places the poet knew, where they were located, or how the place element was reflected in the poet's imagination. The relationship between literature and geography is related to this. Literature and geography have always been in constant interaction with each other. In this way, literary works have breathed life into geography. Determining the functions of geographical elements will also enable the understanding of literary texts. Such thematic studies are also necessary for a better understanding of the text. Place names mentioned in poems are sometimes used directly for their geographical function, and sometimes they are utilized through figures of speech such as simile, metaphor, and allusion.

In Nesimi's poems, geographical uses are used spatially, as well as religious-mystical, historical, and mythological contexts, sometimes carrying metaphorical characteristics as well. Biographical sources of the period, theses, articles, and papers created around this topic, Islamic Encyclopedia, and Name Dictionary have been examined in this study. Books written on the subject have also guided us. In this article, geographical elements in Seyyid Nesimi's poems are discussed. Seyyid Nesimi is one of the great poets of Turkish literature and among the poets of the Azerbaijani region. In Nesimi's poems, the visions created regarding cities based on city names were examined, and evaluated in the conclusion section. The dîvân of Nesimi was scanned, and attempts were made to reveal the imaginations and metaphors of the poets regarding cities based on city names. In Nesimi's works, geographical elements are mostly country names, city, river, sea, and mountain names used to express emotions and thoughts. Seyyid Nesimi occasionally used places with their famous characteristics and sometimes with their cultural identities as subjects in his poetry. The use of geography in his poems carries not only spatial but also religious, mystical, historical, folkloric, and sometimes metaphorical features. Important biographical sources provide very different information about his birthplace. This situation also increases the importance of geographical elements in Nesimi's life. It is observed that Nesimi used settlement centers' characteristics to a certain extent while expressing his emotions and thoughts when mentioning countries or cities in his poems. In the dîvân, names like Aden, Karbala, Mount Sinai, Mount Tur, Egypt, Rome, Abyssinia, Damascus, China, Maachin, Sivas, Tokat, Bursa, Bahrain, Hejaz, Isfahan, Hitay, Badakhshan, Kashmir, India, Hutten, Iran, Baghdad/Shatt al-Arab, Iraqistan, Tigris, Jaxartes, Aras, Euphrates, Mount Qaf, Arabian Sea, Tartar, Babylon are mentioned. Thus, geography gains new meanings through literary works. For example, Karbala is mentioned because of the martyrdom of Hz. Hasan and Hz. Hussein and their beauty of character. Mount Sinai is discussed in topics related to manifestation. Mount Tur, on the other hand, is likened to Musa as Nesimi sees himself drunk with the light of manifestation and his body like the mountain where this manifestation descends. Egypt is used both as a country name and to indicate the star cluster that determines the fate of the poet. The word 'Rum' is mostly used in the poems examined to praise someone's cheek and lineage. The word 'Abyssinia' is used metaphorically as a comparison element for the beauty elements of the lover, especially for its blackness. 'Sham' is used both as a city and metaphorically for evening. It is generally used for the black hair of the beloved. Both China and Maachin have been subjects in poetry as both geographical elements and due to the fact that Mani, famous for his painting and engraving art, is Chinese. Khurasan is an important place in the geography of divan poetry. Bahrain has been the subject of poetry as the place where the most valuable pearls are found. Hejaz and Isfahan have been subjects in poetry as music modes. Moreover, different wordplays are made with the word 'Hita' in various couplets. Badakhshan is known as the place where the valuable red-colored precious stone called 'lal' is found. The lips of the beloved are likened to Badakhshan 'lal' in terms of redness and value. Kashmir is mentioned as a race in the couplet examined. India is associated with both a distant place and the beauty elements of the beloved in the couplet examined. The other places have been examined in detail in the conclusion section.

